

Rolpatronen (1988)

‘pastoraat tot bevrijding van mensen...’

Sieth Delhaas

Studiedag Utrecht ‘moeilijke situaties in pastoraat’, 1988

Lezing opgenomen in: T. de Jong e.a., “Pastoraat in moeilijke situaties” (Den Haag 1988)

In gesprekken met pastorale hulpverleners – ik denk ook aan ouderlingen en diakenen in protestantse kerken – waar relaties binnen gezinnen aan de orde komen merk ik steeds opnieuw dat termen als ouder- en kinderneliefde, onderlinge hulp en dienstbaarheid, verdraagzaamheid, gehoorzaamheid en geborgenheid typeringe zijn, die volgens hen bij het begrip gezin behoren. En ook – nog altijd – vader zorgt als kostwinner voor de inkomsten en de contacten met de buitenwereld, terwijl moeder het huishouden doet en vader en de kinderen verzorgt.

Hoewel iedereen weet, dat er in de loop van de voorbije jaren grote sociale veranderingen zijn op te merken zit het ‘vanzelfsprekende’ van weleer nog als een oude grammofoonplaat – en hoe lieflijk klinkt die niet – in het hoofd van vele pastorale hulpverleners. Tegen dat oude denkpatroon wordt door zogenaamde moderne mensen nogal eens verzet aangetekend en snel geroepen: ja, maar dat geldt nu niet meer. Het is allemaal veranderd! Is dat zo? Zitten de pastorale hulpverleners met hun ideeën erg ver naast de werkelijkheid?

Als we om ons heen kijken naar het plaatje van het gezin dan is het denken daarover slechts voor een deel veranderd. De enkele dapperen die bij het begin van hun huwelijk proberen een andere invulling te geven aan hun relatie worden daarin niet ondersteund door hun omgeving. Als twee partners een moedige poging wagen de vastgelegde rolpatronen te doorbreken stuiten zij niet alleen op emotionele maar ook op structurele tegenstand van de omgeving/samenleving. Zolang er geen kinderen zijn kan het schijnbaar aardig lopen. Zeker als de mannelijke partner er ernst mee maakt van zijn kant ook het binnen huiselijke rolpatroon te doorbreken en tot in details mee verantwoordelijk wil zijn voor het reilen en zeilen van de huishouding; niet alleen voor het boodschappen doen en het koken, maar ook voor het schoonhouden van huis en kleding.

Echter zodra zich kinderen melden wordt de druk vanuit de samenleving praktisch altijd onhoudbaar. Meestal legt de vrouw het loodje met de inlevering van haar baan en worden beiden gedwongen weer terug te vallen in het traditionele leefpatroon: pa verdient de kost en ma verzorgt huis, pa en kind.

Zolang deze rolverdeling en dit vanzelfsprekend beeld van het gezin nog het denkpatroon van de pastorale hulpverlener beheerst zal hij/zij ook geen idee hebben van de spanningen die door dit in feite niet gewenste rolpatroon kunnen ontstaan. Ik schreef nu over een stel dat serieus geprobeerd heeft een ander leefpatroon te scheppen. Des te erger is het als alleen de vrouw of misschien wel de man zich de toekomst van hun liefdesrelatie – want daar is het toch allemaal om begonnen – iets anders had voorgesteld.

Het is ook niet zo vreemd dat het beeld van het traditionele gezin en alle verwachtingen die daaromheen in stand worden gehouden juist bij de pastor voortleven. Binnen de reformatie verwacht men immers dat het predikantsgezin een voorbeeld is voor de gehele gemeente.

Het gezin als hoeksteen

Het gezin, bestaande uit vader, moeder en kind(eren) geldt nog altijd als de hoeksteen van de samenleving. Dit mag waar geweest zijn gedurende de laatste honderd jaar – voor die tijd waren de samenlevingsvormen veel gevarieerder al naar gelang van welke stand men was – realiteit van vandaag is, dat ruim zestig procent van de Nederlandse bevolking buiten gezinsverband leeft. Wél doet de overheid alle mogelijke pogingen om de schijn van het gezin als maatstaf voor zoveel mogelijk burgers aan te houden, bij voorbeeld door samenwonende niet gehuwde partners te behandelen als gehuwden en dus als gezin. De overheid heeft er belang bij die maatstaf te blijven hanteren tegen alle werkelijkheid in omdat het gezin de cel is waarop de gehele economie is opgebouwd. Het inkomen, de sociale wetgeving, het belastingstelsel, de inrichting van de samenleving zijn gebaseerd op het gezinsidee.

Als de vader kostwinner is geeft dit hem een machtspositie. Alle overige leden van het gezin zijn afhankelijk van zijn inkomen. Hun functioneren hangt niet alleen af van zijn maatschappelijke positie maar ook hoe hij zijn inkomen wenst te verdelen/besteden al dan niet in overleg met de andere gezinsleden. Niet weinig moeders/vrouwen laten hun gedrag ten opzichte van vader/echtgenoot bepalen door hun economisch afhankelijke positie van haar kostwinner. ‘Beloningen’ in ruil voor sex behoren tot de realiteit. Overduidelijk is een advertentie van de firma Gilbert, Den Haag die in januari 1988 zo juwelen aanprijst: ‘Geslaafd, geknecht, zo gaat het écht. Werkt een vrouw niet naar behoren? Dan moet u haar maar eens bekoren... met dit schitterend slangenstel, geef ‘t haar... dan weikt ze wél! Slagcollier met briljant f 383,—, bijpassende slavenband met briljant!’

Belangen van de diverse gezinsleden lopen – in tegenstelling tot geïdealiseerde uitspraken – doorgaans niet parallel. Bovendien nemen moeders vaak een bufferpositie in tussen vader en kinderen. Met deze onvolledige opsomming wil ik slechts aangeven dat naast de geïdealiseerde begrippen die samen zouden vallen met het gezin ook de factor macht een belangrijke, zo niet doorslaggevende rol speelt. Wat evenmin over het hoofd mag worden gezien is dat het gezin voortdurend onder druk staat van het economisch mens-vijandige systeem dat onze samenleving beheerst.

Gezin en christendom

Voorals binnen christelijke kringen is het gezin omgeven met een geur van heiligheid. Het gezin wordt daar verbonden met de oudtestamentische verhalen van vooral de aartsvaders. Daarbij wordt dan geen rekening gehouden met het hemelsbrede cultuurverschil en vooral ook het

verschil tussen de oud-oosterse familie clan van de aartsvaders en het gezin van de 20e eeuw als economische eenheid. Vooral in calvinistische kringen heeft het gezin door die vergelijking met de aartsvaderlijke voorbeelden het stempel gekregen 'als van God gewild'. Ook in het hedendaagse patriarchale gezin is de man koning en zijn rol daarin een afschaduwing van de andere grote 'patriarchen': God en de absolute vorst. Terugkomend op benamingen als ouder- en kinderliefde, dienstbaarheid, verdraagzaamheid, gehoorzaamheid en geborgenheid is het intussen duidelijk geworden dat dezelfde uitdrukkingen door de verkrachter gebruikt worden om zijn slachtoffer -dochter/zuster/klein- kind/nichtje enz. – te intimideren. Woorden die zo verbonden zijn met de godsdienstige boodschap die via de dagelijkse bijbellezing en de zondagse prediking worden uitgezonden en opgevangen, dat ze bij wijze van spreken het pad effenen naar de 'binnenkamer' van het slachtoffer.

Sexualiteit en christendom

Bij dochter-/zusterverkrachting komt het begrip sexualiteit aan de orde en wel op de meest negatieve manier. Mannen, heet het in onze cultuur, hebben récht op sex. En zij hebben recht op de sexualiteit van de vrouw. Dit denken is in de jaren zeventig nog versterkt door de komst van de anticonceptiepil en de sexuele revolutie. Deze bracht nog meer vrijheid voor de man, maar geen eigen sexualiteitsbeleving voor de vrouw. Want toen de pil kwam kon 'het' altijd. De pil werd binnen een ongelijke machtsverhouding een nieuw onderdrukkings- middel. Hoe achterhaald het mag lijken, het bijbelwoord: 'een vrouw moet zich in alle onderdanigheid laten onderrichten, zij moet zich rustig houden' (1 Tim. 2: 11, 12), halen veel christelijk opgevoede vrouwen aan als motief waarom ze zich mannelijke onderdrukking/ verkrachting hebben laten welgevallen. Sexualiteit is eeuwenlang ook vanuit de kerken heel negatief benaderd. Volgens kerkvader Augustinus is elke beleving van sexualiteit slecht 'maar deze slechte sexualiteitsbeleving kan binnen het huwelijk echter vergeefbaar worden wanneer deze gecompenseerd wordt door o.a. wederzijdse trouw tussen man en vrouw en het voortbrengen van kinderen'.

Hoe denken de kerken vandaag over sexualiteit? Is over sexualiteit al iets positiefs te zeggen? Hebben gelovigen zich al een eigen mening over sexualiteit gevormd? Is sexualiteitsbeleving al echt bespreekbaar geworden?

En hebben pastores zelf al nagedacht hoe ze omgaan met de eigen sexualiteit? Hoe ze die beleven binnen hun eigen relaties? Om duidelijk te maken dat dit laatste hard nodig is citeer ik een vrouwelijke politiefunctaris die haar mannelijke collega's traint in de opvang van incestslachtoffers. Ze zegt: 'iemand die niet klaar is met zijn/haar eigen sexualiteit kan geen hulpverlener voor slachtoffers van verkrachting zijn'.

Pastoraat tot bevrijding van mensen

In het verleden had pastoraat vooral te maken met handhaving van tucht en controle, handhaving van dogma's ook. Pastoraat heette ook wel ziel(s)zorg. Zorg om de ziel dus, die voorbestemd was voor een ander leven. Een leven hiernamaals. Vandaar misschien, dat zovelen als ze in moeilijkheden zaten 'getroost' werden met een beter leven na dit. Vandaag kunnen en willen we met zo'n zorg niet verder leven. Pastoraat vandaag is werken aan bevrijding van mensen. De vraag is echter: bevrijding waartoe? Bij incest/verkrachting bij

voorbeeld gaat het om ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen/jongens en meisjes, die vaak worden versterkt door patriarchale godsdienstige uitwassen.

Pastor-zijn heeft alles te maken met de eigen levenshouding tegenover medemensen en in de samenleving. Als er bij voorbeeld in het pastorale gesprek zaken aan de orde komen die in de gemeente of bij de kerkleiding minder gemakkelijk of zelfs problematisch liggen, welke keus maakt de pastoor dan? Kiest hij/zij voor het veilig stellen van de eigen positie of gaat hij/zij na in welke situatie de gesprekspartner(s) verkeert als mens in zijn/haar leefmilieu? Hoe stelt de pastor zich op als er sprake is van spanningen in het gezin omdat de vrouw zich bewust geworden is van haar eigen plek, als zij de uitdaging aangaat om zichzelf te worden? Kan de pastor voor die ontwikkeling waardering opbrengen? Wil hij/zij die ontwikkeling misschien steunen?

Tijdens gesprekken, die ik de laatste drie jaren heb gevoerd met kerkelijke beleidsmensen naar aanleiding van ervaringen van vrouwen die zich uitspreken over huwelijk, relaties en pastoraat heb ik moeten constateren, dat veel pastores weinig of in het geheel niet open staan voor veranderingen als het gaat om de positie van de vrouw.

Pastores van vandaag, zowel mannen als vrouwen, zouden zich eens moeten afvragen hoe zij zelf reageren op de feministische theologie, waarin de vragen van vrouwen aan kerk en samenleving aan de orde worden gesteld. Hoe reageren zij als zij in hun persoonlijk leven met feminisme in aanraking komen? Hoe beleven zij als pastor een feministische vrouw? Wekt die hun weerzin of hun sympathie? Zijn zij bereid iets van haar veranderde inzichten te leren? Mag elk mens werkelijk zijn zoals hij/zij zich ontplooit? Zijn pastores werkelijk bereid mensen te bevrijden van inperkende leefpatronen? Ruimte te scheppen als die voor mensen heilzaam is?

Pastores zullen zich deze en soortgelijke vragen moeten stellen alvorens zij in mogen/kunnen gaan op de hulpvraag van verkrachte meisjes en vrouwen.